

6. PIELIKUMS

Informatīvi papildmateriāli

- 6.1. Bērna fiziskā un kognitīvā attīstība
- 6.2. Kontroljautājumi akūta apdraudējuma situācijas un akūta stresa reakcijas izvērtēšanā
- 6.3. Ārvalstu prakšu izpētes apkopojums

METODISKAIS MATERIĀLS SOCIĀLAJAM DARBAM
ģimenēm ar bērniem

2020. gads

Labklājības ministrija

KONSULTĀCIJAS

BĒRNA FIZISKĀ UN KOGNITĪVĀ ATTĪSTĪBA

SDĢB primārais klients ir ģimene – vecāks/aprūpētājs, vecāka kapacitātes stiprināšana, tomēr sekmīgai gadījuma vadīšanai svarīgi izprast katra ģimenes locekļa vajadzības ģimenes sistēmā un SD ĢB ir jābūt nepieciešamajam pamatzināšanām par bērna attīstību atbilstoši vecumposmam, kas ir viena no pamatkompetencēm. Šīs zināšanas ir nepieciešamas arī komunicējot ar bērnu visos GV posmos. Papildus pamata bāzes zināšanām SD ĢB var izmantot sagatavoto apkopojumu skat. tabulu

Starpinstitucionālajā sadarbībā speciālistus piesaista atbilstoši izvērtēšanā konstatētajām vajadzībām un grūtībām, pieņemot lēmumu par atbilstošāko pakalpojumu kopā ar bērna vecākiem/aprūpētāju. Pakalpojumus bērnam organizē sadarbībā ar sociālajiem darbiniekiem, kuri specializējušies darbā ar bērniem vai apguvuši papildus zināšanas, kā arī citiem speciālistiem (psihologu, psihoterapeitu, ģimenes ārstu, psihiatru, logopēdu, speciālo pedagogu, sociālo pedagogu, Montessori, smilšu spēles terapeitu. PEP mamma u.c.) - kā arī pakalpojumu sniedzējiem - dienas centrs, krīzes centrs, ģimenes asistenta pakalpojums u.c.

Ja dzīvesvietas apmeklējuma laikā vai konsultācijas laikā novērojot bērna fiziskās vai kognitīvās attīstības traucējumu pazīmes, vispirms pārrunājiet to ar vecākiem. Novērojot iespējamus funkcionālos traucējumus¹ ar vecāku var pārrunāt iespējas konsultēties ar citiem speciālistiem (ģimenes ārsts, fizioterapeits, rehabilitologs, nosūtījums pie psihologa – kognitīvo spēju izvērtējumam u.c. iespējām izmantot pakalpojumus skat. pakalpojumu un resursu karti).

Papildus, ja SDĢB sadarbības laikā novēro vardarbības pazīmes un sekas² ir jārikojas atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likumā noteiktajam un citos normatīvajos aktos noteiktajai kārtībai atbalsta un palīdzības sniegšanā personām, kuras cietušas no vardarbības.

¹ Vadlīnijas bērnu agrīnai funkcionēšanas novērtēšanai. KV 4-2011. -R.: Veselības ekonomikas centrs., 2011. -28 lpp. Pieejams: <https://www.spkc.gov.lv/uploads/files/4fd987f61ff8e.pdf> . Skatīts 2019.gada 8.jūlijā.

² Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām. 2020. 87.lpp. – 96.lpp http://www.lm.gov.lv/upload/lm_istenotie_projekti/metod_materiali/Methodiskais_materials_vardarbiba.pdf

Bērna fiziskā un kognitīvā attīstība – raksturojošo kritēriju³ apkopojums atbilstoši vecumposmam⁴

Informācijai: Ja tiek novērota kāda no pazīmēm, tas nevar būt par pamatu vispārīgiem secinājumiem, visos GV posmos ir jānodrošina informācija vecākiem par iespējam saņemt konsultācijas, atbalstu un diagnostiku, kā jānodrošina sadarbība ar speciālistiem!

Vecums	Fiziskā attīstība	Kognitīvā attīstība	Funkcionālu traucējumu pazīmes ⁵⁶
0-4 nedēļas	Spēj galvu noturēt taisni pa vidu, pakustināt galvu atrodoties uz muguras. Vienādas ekstremitāšu kustības. Ziņas nas reflekss. Satveršana (rokas var būt kulaciņos). Raksturīgs satveršanas reflekss, kad kaut ko ieliek rokā. Skatās uz priekšmetiem, kas atrodas 20–25 cm no viņa. Ar acīm cenšas sekot priekšmetiem, ko pārvieto dažus centimetrus pa labi un pa kreisi. Vēl nekontrolē roku un kāju kustības, bet jau spēj ar dūrīti pieskarties mutei.	Skatās uz seju. Ap trīs, četrām nedēļām selektīvi smaida uz mamma balsi, vai arī cilvēka balss var mazināt raudāšanu. Raud, ja vēlas norādīt uz kādu savu vajadzību (izsalkums, nogurums, sāpes, vēdera izeja) Ar dažādām skaņām un kustībām cenšas izstāstīt par savām vajadzībām, piemēram, lūpu čāpstināšana un mutītes savilkšana. Spēj izpaust garastāvokli ar roku un kāju kustībām, dažām grimāsēm, piemēram, ieplešot acis vai saveltkot mutīti. Izdveš skaņas arī tad, kad ir priecīgs. Pozitīvi reaģē uz mierinošiem vārdiem.	Nav jaundzimušajam raksturīgās fleksijas (saliešanas kustība) pozas, izteikti augsts muskulatūras tonuss; pazemināts muskulatūras tonuss („vardes poza”); izteikta pozas asimetrija; noguldīts uz vēdera, nespēj pagriezt galvu un atbrīvot elpceļus; bieža, nepārtraukta trīce, izteikta satrūkušāns, nodrebēšanas reakcija; - krampji (pēkšņas, nejaušas kustības, piespiedu kustību traucējums, kas saistīts ar epilepsijas pazīmēm) ekstremitāšu garuma un formas anomālijas, pirkstu skaita un savstarpējo attiecību izmaiņas; mugurkaula formas un simetrijas izmaiņas. Nav reakcijas uz gaismu, necenšas un nefiksē skatu, kas var norādīt arī uz kognitīvajiem/izziņas traucējumiem un redzes problēmām, nistagms (nekontrolēta acu ābolu kustība, kam raksturīga lēnāka kustība vienā virzienā, kam seko ātrāka kustība otrā virzienā), šķielēšana; nav aktīvas zišanas, rīšanas u.c.
1-3 mēneši	Novērojams, ka cenšas kontrolēt roku un kāju kustības. Pastiprinās mazuļa spēja kontrolēt kaklu, un, iespējams, viņš jau spēj patstāvīgi noturēt galvīņu celšanas un nēsāšanas laikā, taču ir normāli, ja bērns to iemācās darīt tikai trešā mēneša beigās. Palēnām izzūd agrīnie refleksi. 2 -3 mēnešos var satvert objektus, sūkā	Pieklust, kad paceļ bērniņu rokās. Vēro kustības un ķermeņa valodu, kad kāds ar viņu runā. Cenšas atkārtot skaņas, kad dzird smieklus vai sarunas. Miera stāvoklī izdveš garus, vilktus pat-skaņus. Arvien biežāk uzsmaida, kad pievērs viņam uzmanību.	Motorika:-izteikti augsts muskulatūras tonuss –pārspīlēts fleksijas stāvoklis vai vecumam neraksturīga ekstenzijas poza, kājas iztaisnotas;-pazemināts muskulatūras tonuss („vardes poza”); -pārspīlēti vai grūti izsaucami jaundzimušā refleksi;-a pozas asimetrija; -izteikta refleksu asimetrija;-noguldīts uz vēdera, nespēj pagriezt galvu un atbrīvot elpceļus, nespēj pacelt galvu; -bieža, nepārtraukta trīce;-krampji (īpaši bīstami –toniski spazmi atkārtotās sērijās un izteiktas miokloniskas lēkmes jeb ātras, īslaicīgas atsevišķu muskuļu grupu kontrakcijas, kā arī krampji kombinācijā ar psihomotorās attīstības aizturi vai regresu);

³ Lendija Sāra, Ozola Edīte „Bērna emocionālā apmācība. Vecāku apmācības programma. Rokasgrāmata grupu vadītājiem”, Rīga: Rasa ABC, 2004. ISBN 9984-653-95-1

⁴ Pielāgots California structured decision making model goals. 2015 – 126. – 128. lpp. Izgūts: https://www.courts.ca.gov/documents/BTB_23_IM_5.pdf

⁵ Pielāgots pēc Vadlīnijas bērnu agrīnai funkcionēšanas novērtēšanai. KV 4-2011. -R.: Veselības ekonomikas centrs., 2011. -28 lpp. Pieejams: <https://www.spkc.gov.lv/uploads/files/4fd987f61ff8e.pdf> . Skatīts 2019.gada 8.jūlijā.

⁶ Bērnu profilaktiskās apskates veic ģimenes ārsts, No viena līdz sešu mēnešu vecumam ģimenes ārsts apskata bērnu savā praksē reizi mēnesī, no septiņiem līdz 11 mēnešiem ir paredzētas divas vizītes pie ģimenes ārsta. Līdz divu gadu vecumam ģimenes ārsts apskata bērnu praksē – divas reizes gadā. SDĢB šī sadaļa ir informācijai, minētas dažas no pazīmēm, kas var liecināt par funkcionāliem traucējumiem.

Vecums	Fiziskā attīstība	Kognitīvā attīstība	Funkcionālu traucējumu pazīmes ⁵⁶
3-6 mēneši	<p>roku/pirkstus. 3-4 mēnešos salikt kopā rokas. 3 mēneša laikā mazulis arvien vairāk spēj kontrolēt savu ķermeni — spēj noturēt galviņu, uzlabojas roku un kāju koordinācija, saasinājusies redze un dzirde, sākusies pasaulē iepazīšana caur muti.</p> <p>Vēic grūšanas kustības ar kājām. Fokussē skatienu 20-25 cm attālumā. Kontrolē acu muskuļus.</p>	<p>Ja ar mazuli kāds komunicē, viņš ilgāk spēj palikt nomodā.</p> <p>Izmanto ilgstošu skatīšanos vai ziņšanu, lai nomierinātos. Izklaidē sevi, spēļojoties ar rokām, pēdām un kāju pirkstiem. Patīk vannošana.</p>	<p>Sīkā motorika-izteikta īkšķa turēšana plaukstā; Redze- nav reakcijas uz gaismu, nefiksē skatu, šķielēšana; Valoda un dzirde- neveido rīkles skaņas (aha, ehe), klusē, gausa reakcija uz sadzīves trokšņiem (dažādas intensitātes), pekšņu, skaļu trokšņu ietekmē bērns neizbēstas vai nemaina savu izturēšanos; Sociālās iemaņas:-vienaldzība pret ēdināšanu, neizrāda interesi par komunikāciju ar pieaugušajiem, nesmaida reaģējot uz cilvēka balsi vai pietuvinātu seju; Emocionālās prasmes:-neizrāda interesi par rotaļlietām, cilvēkiem, pārāk daudz guļ, nemeklē acu kontaktu, nesmaida reaģējot uz cilvēka balsi vai pietuvinātu seju, raudulīgs, trauksmains, hipersensitīvs, hiposensitīvs; Izziņa:-tikai uz ļoti īsu brīdi spēj sakoncentrēt uzmanību, negriež galvu skaņas avota virzienā, lai gan tajā „ieklausās”, ātri jūtas pārstimulēts, skatās vienkārši sienā, nefiksē skatienu, gausa vai iztrūkstoša reakcija uz gaismu vai skaņu u.c. pazīmes</p>
3-6 mēneši	<p>Cenšas apvelties no muguras uz sāniem, perioda beigās arī uz vēdera.</p> <p>Cenšas pārvietoties pa gultiņu un uz grīdas.</p> <p>Mazulis jau diezgan patstāvīgi tur galviņu, kad tur viņu rokās, taču vēl ne spēj pagriezt un kustināt galvu visos virzienos.</p> <p>Satveršana ir mērķtiecīga, un to vairs neveda tikai refleks. Perioda beigās atdarina kustību spēles („Cepu, cepu kukulīti”). Var salikt kopā rokas.</p> <p>Roku un acu koordinācija:</p> <p>Mēģina satvert priekšmetus sev apkārt.</p> <p>Var apzināti izlaist priekšmetu no rokām, liek tos mutē.</p> <p>Cieši lūkojas uz vietu, kur atrodas kāds priekšmets.</p> <p>Turot rokā, var pārcināt nelielu rotaļlietu, arī lielu pēc izmēra. Pārliet priekšmetu no vienas rokas otrā.</p> <p>Redze ir tik ļoti uzlabojusies, ka mazulis spēj fokusēt skatienu uz tuviem un tāliem objektiem.</p>	<p>Saziņa ar apkārtējiem. Ar interesi vēro aprūpētāja seju, atšķir to no pārējiem, var raudāt, kad tuvumā ir svešinieks.</p> <p>Sniedzas pretī, lai viņu pacelt vai apskauj.</p> <p>Pauz sajūsmu ar vienu noteiktu skaņu, ko var atpazīt.</p> <p>Trokšņo, kliedz, lai pievērstu uzmanību.</p> <p>Priecājas par to, ka spiežot mantu, tiek radīta skaņa.</p> <p>Uzmanīgi ieklausās tālākos trokšņos.</p> <p>Spēj koncentrēt uzmanību uz rotaļlietu vai personu līdz 2 minūtēm.</p> <p>Izrāda sajūsmu un prieku ar noteiktām kustībām un sejas izteiksmi. Var kļūt sarūgtināts, ja aprūpētājam ir vienaldzīga sejas izteiksme vai viņš nereaģē.</p> <p>5 mēnešu vecumā bērns valodā ienāk daži līdzskaņi, piemēram, d, m un b.</p> <p>Lieto trīs vai četras nejaušas, burbuļošas skaņas, dažādas patskaņas un burtu kombinācijas, piemēram, na-na-na.</p> <p>Var atdarināt sejas izteiksmi un vēro reakciju. Perioda beigās atdarina žestus. Iespējams, jau mēģina atdarināt dzirdē</p>	<p>4 mēneši Motorika: - paaugstināts muskulatūras tonuss; - pazemināts muskulatūras tonuss; - pozas un kustību asimetrija, aktīvi; - persistējoši primitīvie refleksi (meklēšanas, zišanas, primitīvs balsts uz kājām); - nav līdzsvara reakcijas (galvas noturēšana viduslīnijā); - iztrūkst pēda-pēda koordinācija; - uz vēdera nav pārliecinoša balsta uz apakšdelmiem, galvu notur vāji vai tā tiek pacelta izteikti augstu; - bieža, nepārtraukta trīce,- krampji, īslaicīgas atsevišķu muskuļu grupu kontrakcijas, kā arī krampji kombinācija ar psihomotorās attīstības aizturi vai regresu);</p> <p>Sīkā motorika: - plaukstašas dūrē vai aizvērtas, iztrūkst roka-roka, roka-mute, roka-acis, koordinācija, vispār nemēģina sniegties pēc rotaļlietas; Redze un dzirde: - nevēro kustīgu priekšmetu sev priekšā, nistagms, šķielēšana;</p> <p>Valoda: - nesmejas balsī, neatdarina lūpu skaņas, neatpazīst aprūpētāja seju;</p> <p>Sociālās iemaņas: - necenšas sev piesaistīt uzmanību; Emocionālās prasmes: - ātri zaudē interesi par rotaļlietām, meklē nākamo, pazemināts sāpju sliekšnis (cieši apkampieni); Izziņa: - vienveidīgas reakcijas uz pazīstamām un nepazīstamām lietām.</p> <p>5 mēneši: Motorika: - paaugstināts muskulatūras tonuss; - pazemināts muskulatūras tonuss; - pozas un/vai kustību asimetrija; - vēl izsaucami primitīvie refleksi (meklēšanas, zišanas, soļošana); - stabili neorientējas uz viduslīniju; - neveļas (vismaz no muguras uz sāniem); - nav plauksta-celis kontakta; - nav līdzsvara reakcijas (galvas noturēšana.</p>

Vecums	Fiziskā attīstība	Kognitīvā attīstība	Funkcionālu traucējumu pazīmes ⁵⁶
	<p>5 mēnešu vecumā gandrīz visi bērni veļas uz vēdera, bet ne visi jau tiek atpakaļ. Bērnam ir tik stingra vēderpresē, ka nav grūti noturēt kājas 90 grādu leņķī un brīvi ar tām spārdīties un spēlēties. Iespējams, mazulis jau pats spēj ar roku aizskart pretējās kājas celti vai pēdīņu. Pārliecināši tur galviņu, kad paceļ mazuļi vertikāli.</p> <p>6 mēnešu vecumā atstumj no grīdas galvu, krūškurvi un plecus, guļot uz vēdera, mēģina atstutēties uz augšdelmiem un paviszīties uz vienu un otru pusi. Daži bērni mēģina piecelties četrpāpus, taču parasti viņi vispirms stutējās uz plaukstām, pārsvarā sākot list un rāpot no deviņiem mēnešiem.</p> <p>Lienot, veļoties, stumjoties vai pievelkoties pārvietojas pa istabu. Bieži vien mazuļa pirmā pārvietošanās ir šļūksšana uz aizmuguri.</p> <p>6 mēnešu vecumā var apsēsties bez atbalsta. Paceļ galvu, guļot uz muguras.</p>	<p>tas skaņas. Raud, reaģējot uz citu bērnu raudāšanu, reaģē uz citu cilvēku emocijām. Sāk spēlēt slēpšanās spēles.</p> <p>Uzmanīgi klausās un dzird gandrīz tikpat labi, cik pieaudzis cilvēks.</p> <p>Atbild uz jautājumiem savā valodā.</p> <p>6 mēnešu vecumā lieto daudz vairāk dažādus patskaņus un līdzskaņus, piemēram, f, v, ka, da, ma.</p> <p>Spēlējoties lieto burbuļojošas skaņas.</p> <p>Kad sarunāties ar mazuli, viņš vāvuļo vienlaikus ar tevi.</p> <p>Izrāda plašu emociju gammu. Smejas, kad ir laimīgs, raud, kad jūtas izmisis un nelaimīgs, "rājas" un žestikulē, kad ir dusmīgs.</p> <p>Reaģē uz mūziku, iespējams, pat mēģina šūpoties tās ritmā.</p>	<p>viduslīnijā, - uz vēdera nav aktīva balsta uz apakšdelmiem; - bieža, nepārtraukta trīce, krampji, krampji kombinācijā ar psihomotorās attīstības aizturi vai regresu); - balsta aparāta iedzimtas anomālijas</p> <p>Sīkā motorika: - nav acu-rokas-mutes kontakta, nesniedzas un netver rotāļietas, stabili savilkta plauksta dūrē, ikšķis addukcijā; Redze: - neselektīva kustībai rotāļietai (90-180° leņķī), šķielēšana;</p> <p>Valoda un dzirdē: - nespēj ritmiski saistīt zilbes, neieklausās pieaugušā balsī, nediferencē mammas balsi; Sociālās iemaņas: - nemeklē kontaktu, nediferencē mammas balsi, vienveidīga reakcija kā uz „savējiem”, tā svešiem cilvēkiem; Emocionālās prasmes: - jūtu izpausmēs saglabājas vienkāršums, tās nekļūst niansētākās, neizrāda vilšanās, ziņkārbu utt., ignorē rotāļietas; Izziņa: - spēlējās ilgstoši tikai ar vienu rotāļietu, citas ignorē, mērķtiecīgi netver priekšmetus, nespēj noturēt uzmanību (5- 10 min) patstāvīgi rotāļietojies.</p>
6-9 mēneši	<p>Palielinās bērna mobilitāte, sāk sēdēt bez atbalsta, pats spēj ieņemt sēdēšanas pozu, satvert, pārlīkt objektus, satvert ēdīenu, pudelīti ielikt mutē, tuvojoties 9 mēnešiem var sākt celties kājās pieturoties</p>	<p>Var sākt teikt mamma/tete. Var sākt imitēt skaņas, zilbes ma, ba, da, var sākt reaģēt uz savu vārdu.</p>	<p>6 mēneši: Motorika: - paaugstināts muskulatūras tonuss; - pazemināts muskulatūras tonuss; - pozas un/vai kustību asimetrija; - vēl izsaucami primitīvie refleksi; - stabili neorientējas uz viduslīniju vai to nešķērso; - nav līdzsvara reakcijas (galvas noturēšana viduslīnijā); - nosēdināts un atbalstīts, nespēj kontrolēt galvu un ķermeņa augšdaļu; - uz vēdera nav izsaucama svara pārnese („amfībijas“ reakcija); - pasīvi vertikālīzējot nebalstās, balsts izteikti uz pirkstgaliem vai balstās asimetriski; - bieža, nepārtraukta trīce; - krampji (īpaši bīstami – toniski spazmi atkārtotās sērijās un izteiktas miokloniskas lēkmes jeb ātras, īslaicīgas atsevišķu muskuļu grupu kontrakcijas, kā arī krampji kombinācijā ar psihomotorās attīstības aizturi vai regresu); - balsta aparāta iedzimtas anomālijas.</p> <p>Sīkā motorika: - nav acu-rokas-mutes kontakta, nesniedzas un netver rotāļietas, stabili savilkta plauksta dūrē, ikšķis addukcijā; Redze: - neselektīva kustībai rotāļietai (90-180° leņķī), šķielēšana;</p>

Vecums	Fiziskā attīstība	Kognitīvā attīstība	Funkcionālu traucējumu pazīmes ⁵⁶
9-12 mēneši	<p>Rāpo, staigā ar atbalstu, sāk spert pirmos soļus, ir pincetes satvēriens (ņem mazus priekšmetus, izmantojot īkšķi un rādītājpirkstu), var salikt kopā rotālietas, kas atrodas abās rokās. 50% dzer paši no krūzītes bērnu.</p> <p>Staigā, turoties pie mēbelēm vai bez turēšanās. Ar atbalstu spēj kāpt augšup un lejup pa kāpnēm. Met bumbu.</p> <p>Švīkā uz papīra. Ceļ torni no 3 klucīšiem. Izvēlas mērķtiecīgi priekšmetus un darbojas ar tiem. Var noturēt 2 priekšmetus vienlaicīgi. Ieliek priekšmetus vienu otrā. Met un svecē priekšmetus.</p>	<p>Imitē dažādas skaņas. Mamma/tete izmanto . Saprot vienkāršas komandas – lūdzu atdot to man, šajā vecumposmā veidojas humors, smejas.</p> <p>Atdarina citu cilvēku darbības. Patīk būt starp citiem bērniem. Plāpā, lai pievērstu sev uzmanību.</p> <p>Izprot cēloņsakarības – pasniedz aprūpētājam mehānisku rotālietu, lai to iedarbina. Pēta, kā darbojas rotālietas. Bilžu grāmatā norāda uz priekšmetiem. Var spēlēt viens līdz 10 minūtēm perioda beigās.</p> <p>Sāk izmantot karoti. Spēj palīgt dzert, rādot vai izmantojot žestus. Ar palīdzību dzer no krūzes.</p> <p>Saprot „nē” jēdzienu, bet ne vienmēr to ievēro.</p> <p>Saprot dažus vienkāršus vārdus, teikumus. Patīk pantiņi un muzikālas spēles. Atdarina dažādus vienkāršus žestus (piemēram, māj „atā”).</p> <p>Pastāvīgi kontrolē, vai aprūpētājs ir tuvu. Īpaši smaida tuviniekiem. Cenšas būt atsaucīgs aprūpētāja signāliem. Izrāda bailes no savādiem priekšmetiem, notikumiem un šķiršanās. Var rasties bailes no augstuma.</p>	<p>Valoda un dzirde: - nav vokalizēšanas iezīmju: spiedzieni, kļiedzieni, nelalina, bērns neizmanto balsi, lai pievērstu sev uzmanību, nepāprotami nereaģē uz uzsaukumiem, neveic skaņas avota lokalizāciju no sāniem, atskanot mūzikai, nepāvērās tās virzienā, nediferencē trokšņus; Emocionālās prasmes: - nodara sev pāri, neatdarina skaņas un žestus, vienaldzība, neizrāda neapmierinātību par svešiem, nav mīļāko rotālietu; Izzaīņa: - neieklausās runā; nespēj imitēt valodas skaņas, netver un nepārvieto priekšmetus no vienas tvertnes otrā; Patstāvības prasmes: - neizrāda interesi par putrveida ēdienu, netver to ar karoti.</p> <p>Paaugstināts muskulatūras tonuss;-pazemināts muskulatūras tonuss;-pozas un/vai kustību asimetrija;-vēl izsaucami primitīvie refleksi;-neveļas;-atrodoties uz vēdera, nerotē ap savu asi;-nosēdināts nespēj kontrolēt ķermeņa augšdaļu;-nav līdzsvara reakcijas (galvas noturēšana viduslīnijā, „ķermeņa noturēšana viduslīnijā”)-nav izsaucamas aizsargreakcijas ar rokām uz priekšu („lēciens gata”)- un sāniem; -pasīvi vertikalizējot nebalstās; -nospēj stabilizēties četrpāpus stāvoklī;-bieža, nepārtraukta trīce;-krampji, krampji kombinācijā ar psihomotorās attīstības aizturi vai regresu);-balsta aparāta iedzimtas anomālijas</p> <p>Sīkā motorika:-nav acu-rokas-mutes kontakta, nesniedzas un netver, nespējējas ar rotālietām, stabili savilkta plauksta dūrē, īkšķis addukcijā;Redze:-novēro sīkus priekšmetus (0,5 cm), neseko kustīgai rotālietai (90-180 ° leņķī), nistagms, šķielēšana;Valoda un dzirde:-nemodulē čukstus, neveido zilbju atdarinājumus, nelokalizē skaņas avotu zem sevis, nereaģē uz sadzīves trokšņiem, neinteresē sīki priekšmeti (0,5 cm);Emocionālās prasmes:-nodara sev pāri, nespēj imitēt balsi, skaņas, nav mīļāko rotālietu, neizrāda neapmierinātību, ja satiekas ar svešiem cilvēkiem, vājas emocionālās reakcijas un izpausmes; Sociālās iemaņas:-neiesaistās rotālās, vienādas reakcijas kā uz „savējiem”, tā svešiem cilvēkiem, komunikācijā neizmanto žestus; Patstāvības prasmes:-nelieto karoti, dzerot no krūzītes aizrijas, nelieto biezu un mīkstu pārtiku. Izzaīņa:-nereaģē uz aizliegumu, nesaprot un neizpilda vienkāršas instrukcijas (piemēram, „iedod roku!”), neprot priekšmetus savietot pēc izmēra, nespēj parādīt atsevišķas sejasdaļas (mute, deguns, acis), nespēj koncentrēt uzmanību, neizrāda iniciatīvu un interesi par izzīņas sfēras aktivitātēm</p>

Vecums	Fiziskā attīstība	Kognitīvā attīstība	Funkcionālu traucējumu pazīmes ⁵⁶
12 – 15 mēneši	Var nostāvēt kājās pats, staigā, apstājas, notupas, ir pincetes satvēriens, var ielikt bumbu kastē vai rozīni pudelē, var izveidot torni no diviem kubikiem, ja ieliek rokā iekšā zīmuli var spontāni zīmēt, daļa bērnu lieto karoti daļa, var padzerties.	Trīs līdz 5 vārdi, žesti lai komunicētu. Lai pievērstu uzmanību ne tikai raud bet arī vokalizē, izmanto balsi, uz nē kustina galvu, izprot man, mans. Daļēji imitē mājas darbības.	Sākot no gada vecuma paaugstināts muskulatūras tonuss;- pazemināts muskulatūras tonuss;- pozas un/vai kustību asimetrija;- vēl izsaucami primitīvie refleksi;- patstāvīgi neapsēžas un nesēž;- nelienu vai nerāpo;- nav līdzsvara reakcijas galvas noturēšana viduslīnijā, trākcijas mēģinājums, ķermeņa noturēšana viduslīnijā); -nav izsaucamas aizsargreakcijas uz priekšu, sāniem un aizmuguri, izpletņa reflekss;- nemēģina piecelties kājās, pasīvi vertikalizējot nebalstās, balsts izteikti uz pirkstgaliem vai balstās asimetriski;- staigājot klibo vai veidojas „pīles” gaita;- bieža, nepārtraukta trīce;- krampji (kā arī krampji kombinācijā ar psihomotorās attīstības aizturi vai regresu).Sīkā motorika:-stabili savilkta plauksta dūrē, iekšis addukcijā, vienu roku izteikti izmanto vairāk nekā otru;-Redze:-Neseko kustīgai rotaļlietai (90-180 leņķī), nīstagsms, šķielēšana;
15 – 18 mēneši	Skrien, staigā atmuguriski, mēģina spert, rāpjas uz mēbeļiem, var šķirt lapas, lielākā daļa labi lieto karoti, var palīdzēt mazos mājas darbos, piemēram mēģina slaucīt grīdu, var uzvilkt dažus apģērba gabalus.	Apmēram 10 vārdus spēj izrunāt. Iz-manto žestus. 50% var norādīt ķermeņa daļas, spēj pateikt nē. Norāda uz vienā-dām bildēm, piemēram suns, ja saka atā atā, tad saprot, ka jāiet, zina, kur atro-das mantas, vairāk izmanto mans, sāk atšķirt es un tu, bet neuztver citus kā individuus, grūti izmainīt kādu ierastu rutīnu, darbību vārdus grūti saprast kā disciplinēšanas metodi.	Valoda un dzirde:-nav neverbālās komunikācijas 3 galvenās iezīmes: norādošais žests, acu skatiens, mīmika, nav verbālās komunikācijas iezīmju, zilbju vai pirmo vārdu ar nozīmi, vājas mazbērnu valodīgas iezīmes, neizprot aizliegumus;Emocionālās prasmes:-pasīvs, mazkus-tīgs, neiesaistās rotaļās, komunikācijā, neinteresē izziņu rotaļās; Patstāvības prasmes:-vājas prasmes ēst biezu un mīkstu barību, pa-dzerties no krūzītes, neizrāda diskomfortu, ja slapjš; Sociālās iemaņas:-neizrāda patstāvību; neiesaistās rotaļās, neveido ko-munikāciju ar apkārtējiem; Izziņa:-neizrāda interesi par ar izziņas sfēru saistītām aktivitātēm, ne-spēj salikt piramīdu, nemāk veidot elementāras figūras no klučiem, nemāk izveidot „desiņu”, „plācenīti” no plastilīna, nespēj koncentrēt uzmanību
18 – 24 mēneši	Ja pietur var staigāt pa kāpnēm augšā lejā, pāršķirt lapas, var izveidot tor-ni no četriem līdz deviņiem klučiem. Pēc parauga mēģina zīmēt aplus, līnijas, krustus. Liek puzles. Liek mazus priekšmetus kastē. Loka papīru. Uzver sīkus priekšmetus (pogas, koka gaba-līnus, pērlis) uz stieples. Atver durvis, nospiežot rokturi. Patīk liet ūdeni, pie-pildīt trauku.	Vārdu krājums palielinās (ekspresīvā valoda līdz 50 un vairāk vārdiem), spēj norādīt ķermeņa daļas, var salikt kopā divus līdz 3 vārdus, nosaukt bildes ar vienādiem objektiem. Var sākt nosaukt kādu krāsu, var savienot kopā vienādas krāsas, var paziņot, ka ir slapjš pampers, vai sāk apgūt podiņmācību, prasa ēst vai dzert, izmanto mīmiku. Klausās stāstu, atbild uz jautājumiem, dzied dziesmas. Saprot vairāk, kā var pateikt.	Līdz 18 mēnešiem motorika:-paaugstināts vai pazemināts muskula-tūras tonuss;- pozas un/vai kustību asimetrija;- patstāvīgi nestaiņā pēc 18 mēnešu vecuma;-pārsvarā iet uz pirkstgaliem;- staigājot klibo vai veidojas „pīles” gaita;- nespēj brīvi pietupties un piecelties;- krampji. Sīkā motorika:-nav attīstīts knaibļu tvēriens, nespēj satvert zīmuli plaukstā un švikāt līnijas, nespēj pāršķirt grāmatas lapas (vairākas kopā); Valoda:-nesaprot runu un neveic pēc uzaicinājuma sadzīviskus uz-devumus, nediferencē sadzīves trokšņus un cilvēka balsi, ierobežota vārdu ar nozīmi apguve, runas vienība tikai vārds, frāzi nelieta, vārdu

Vecums	Fiziskā attīstība	Kognitīvā attīstība	Funkcionālu traucējumu pazīmes ⁵⁶
	<p>Var mēģināt apģērbties, noģērbties, mazgāt rokas un noslaucīt, var veikt ikdienišķas darbības mājās.</p> <p>Lieto krūzi, izlejot tikai nedaudz šķidruma. Patstāvīgi ēd, izmantojot karoti.</p> <p>Atpogā lielas pogas.</p> <p>Perioda beigās var kāpt pa kāpnēm bez palīdzības. Sāk skriet. Stāv uz pirkstgaliem. Met un ņem bumbu. Iet atmušguriski. Iet pa taisnu līniju. Spēlējoties pietupstas. Var iemācīties mīt pedāļus, braucot ar riteni.</p>	<p>Orientēts uz sevi, bet atšķir svešos, uzmanīgs svarīga ģimene. Var mierināt citu bērnu.</p> <p>Spēlējoties var koncentrēties 20 minūtes un ilgāk. Spēle lomu spēles (piemēram, atdarināt dzīvniekus). Vairāk iesaistās izliksšanās spēlēs.</p> <p>Ar skatienu seko līdz tiem pašiem kuriem seko citi. Spēle spēles ar slēpšanu un meklēšanu, un bumbas ripināšanu turp un atpakaļ.</p> <p>Sāk lietot personu vietniekvārdus (es, tu).</p> <p>Privātpašniecisks attiecībā uz rotaļlietām, grūti dalīties.</p> <p>Pazīst sevi spoguļi.</p> <p>Izpilda līdz 45% prasību. Kaunas, ja neveicas kāda darbība. Pauz nemieru, ja priekšmets ir bojāts. Raksturīgas dusmu lēkmes. Bieži ir atsaucīgs.</p>	<p>krājums ierobežots, nelokalizē skaņas avotu virs sevi, runa ģimenē nesaprotama;</p> <p>Emocionālās prasmes:-emocionālās reakcijas vājas vai iztrūkst, nespēj koncentrēties, pasīvs, mazkustīgs, bez iniciatīvas, neiesaistās rotālās, neveido komunikāciju, nevēlas izziņāt formas, krāsas, lielumus;</p> <p>Patstāvības prasmes:-neēd patstāvīgi, nedzer no salmiņa, neatšķir ēdamo no neēdamā, neprot novilkt apģērbu, apavus;Izziņa:-neizprot cēloņsakarības (piemēram, nesaprot saistību starp to, ka, lai mehāniska rotaļlieta darbotos, tā ir jāieslēdz), spēlējoties nespēj priekšmetus lietot simboliski, nemak norādīt bilžu grāmatās uz priekšmetiem, nespēj koncentrēt uzmanību, neizrāda interesi par izzīņas aktivitātēm.</p>
2 gadi	<p>Var lēkāt uz abām kājām, pasviest gaisā bumbu, uzģērbt drēbes ar palīdzību, sāk lietot rāvējslēdzēju, pogas aiztaisīt, lietot podiņu, stūrē pārvietojamas rotaļlietas – mašīnas, var pārlīnēt no viena trauka otrā šķidrumu, ap 30 mēnešu vecumu var sākt mīt pedāļus ritenim, brīvi nostāvēt uz vienas kājas, torni no 8 klučiem salikt, turēt pareizi pildspalvu, zīmuli, uzvilkt horizontālu līniju</p>	<p>Iemācās atšķirt bīstamas vietas, plīti, kāpnes u.c. No 30 mēnešiem vārdu krājums pat līdz 300 vārdiem, var atšķirt identitāti, vārdus, dzimumu un aprakstīt ģimeni. Par sevi runā pirmajā personā, frāzes no trīs līdz četriem vārdiem ap 36 mēnešiem vārdu krājums jau ap 1000 gan lietvārdi, gan darbības vārdi, gan īpašības vārdi. Saprot liels/mazs. Interesēts mācīties, bieži jautā kas ir tas?</p>	<p>Skat 18 mēnešus</p>
3 gadi	<p>Lielākā daļa var nostāvēt uz vienas kājas 5 sekundes. Lekt uz vienas kājas. Lekt attālumā. Pats apmeklēt tualeti. Pa nakti nepieslapina gultu.</p> <p>Sviež bumbu ar plaukstu uz leju. Staigā uz pirkstgaliem. Staigā pa taisnu līniju. Paūķ mešanas un ķeršanas spēles. Pārlec 10-15 cm augstiem priekšmetiem.</p>	<p>Var izskatīt līdz 3, pateikt vecumu rādītājiem un pirkstiem. Var nosaukt vārdu un uzvārdu, ja kāds ir mācījis. Lielākā daļa atbild uz vienkāršiem jautājumiem. Atkārtoti trīs vai vairāk skaitļus. Ir gatavs iesaistīties sarunās, var strīdēties, izprot garš un īss. Ap trīs gadiem zina aptuveni 1500 vārdus. Atšķir krāsas. Var veikt</p>	<p>Motorika:-paaugstināts vai pazemināts muskuļu tonuss;-pozas un kustību asimetrija;-patstāvīgi nestaiģā, pārsvarā iet uz pirkstgaliem, klibo;-nespēj piecelties no tupus stāvokļa bez roku palīdzības;-nespēj pieturoties iet pa kāpnēm; -zaudēta kāda iepriekš apgūta iemaņa;-krampji (īpaši bīstami krampji kombinācijā ar psihomotorās attīstības aizturi vai regresu).Stikā motorika:-nespēj ātri un precīzi manipulēt ar sīkiem priekšmetiem, netver zīmuli, nezmē aplus un spirāles, nespēj pāršķirt grāmatas lapas (pa vienai);Redze:-neinteresē priekšmetu</p>

Vecums	Fiziskā attīstība	Kognitīvā attīstība	Funkcionālu traucējumu pazīmes ⁵⁶
4 – 5 gadi	<p>Spēj kontrolēt skriešanas ātrumu. Kāpj pa kāpnēm, pārmaiņus mainot kājas. Kāpelē rotaļu laukumā.</p> <p>Var uzskrūvēt burkai vāku. Ceļ torņus no 10 un vairāk klučiem. Liek puzzles. Uzver uz auklas koka krelles, pogas u.c.</p> <p>Perioda beigās var sākt griezt ar šķērēm. Krāso ar otu. Patīk veidot no māliem, plastalīna. Zīmē cilvēka figūru no 3 daļām. Loka papīru. Kopē dažas formas un burtus. Līdz 38 mēnešiem var uzzīmēt bildi un to nosaukt.</p> <p>Var pilnībā apģērbties un noģērbties. Pogā pogas. Var pats paēst, minimāli nošlakstoties. Izmanto ne tikai karoti, bet arī dakšiņu.</p>	<p>dot teikumus līdz 5 vārdiem. Valoda un emocijas ir saskaņotas. Lieto prievārdus (ieکشā, zem u.c.). Zina savu vārdu un uzvārdu. Dzied vienkāršas dziesmiņas un skaista pantņpus. Spēj atpazīt un nosaukt jūtas, aizvien vairāk spēj izteikt domas un jūtas vārdos.</p> <p>Spēlē pārdomātas iztēlošanās spēles. Var klasificēt objektus pēc to lietošanas mērķa. Pazīst vairākas ģeometriskas figūras. Saprot jēdzienus „tuvāk”, „tālāk”.</p> <p>Sāk atšķirt īstenību no izlikšanās. Atšķir dzimumus, valodā lieto dzimuma apzīmējumus.</p> <p>Saprot ikdienas notikumu secību.</p> <p>Emocionāli reaģē uz citu personu satraukumu, mēģina palīdzēt, mierināt. Saprot noteikumus, ko drīkst un ko nedrīkst.</p> <p>Dalās ar citiem, sāk spēlēt sadarbības spēles. Mazāk izrāda agresivitāti un dusmas vairāk pauzē ar vārdiem.</p>	<p>formas, lielumi, krāsas, neaplūko attēlus; Valoda un dzirdē:runas vienība tikai vārds, frāzi nelieto, vārdu krājums ierobežots, agramatīsmi, runa ģimenē nesaprotama, nelokalizē skaņas avotu virs sevi;Emocionālās prasmes:-emocionālās reakcijas un izpausmes ir vājas vai iztrūkst, neizrāda empātijas spējas (piemēram, necenšas mierināt citu bērnu), nespēj nosaukt vārdā vienkāršas emocijas;</p> <p>Sociālās iemaņas:-izvairās nokontaktiem ar vienaudžiem, mazkus-tīgs, neiesaistās rotaļās, neievēro noteikumus, normas, nespēlē lomu spēles;</p> <p>Patstāvības prasmes:-patsīstāvīgi neprot ēst jebkuru barību un padzerties, turot krūzīti vienā rokā, nav interese par ģērbšanos, neprot nokārtoties;Izziņa:-nespēj (~20 min.) koncentrēties, neprot grupēt priekšmetus pēc krāsas, formas, lieluma, faktūras, neatveido aplū, līnijas, neatpazīst ģeometriskas figūras (aplis, kvadrāts, trijstūris), neatšķir krāsas.</p>
4 – 5 gadi	<p>Lielākā daļa var lekt uz vienas kājas, balansēt līdz 10 sekundēm, noķert bumbu. Lec ar lecamauklu. Lec, mainot kājas. Kāpj, slidinās, šūpojas. Dejojot, ievēro ritmu. Mācās peldēt, sist ar nūju bumbu u.c.</p> <p>Pēc parauga uzzīmē trīsstūri. Var uzzīmēt cilvēku. Spēj uzzīmēt dažus drukātos burtus. Griež ar šķērēm. Tur otu un pildspalvu ar iksīti un rādītājpirkstu. Patīk krāsot. Nostiprinās vadošās rokas izvēle. Spēj patstāvīgi apģērbties un noģērbties. Ēd, lietojot karoti, dakšiņu un reizēm arī nazi. Ir apguvis tualetes lietošanas iemaņas. Sasien šņores, iztīra zobus. Ķemmē matus, patstāvīgi izšņauc degunu. Var</p>	<p>Līdz 5 gadu vecumam vārdu krājums ir līdz 2000 vārdiem, izprot diena/nakts, liels, lielāks, vislielākais, daudz vļjautā kāpēc un kā jautājumus, var saskaitīt līdz 10, raksta ciparus līdz 5, izprot skaitļu būtību, pazīst krāsas, formas, lielumus, var strīdēties, pamatot, laba iztēle, patīk dažādi ritmi, skaņas, vārdi, sāk saprast vārdu vārdienu, šodiena nozīmi, veidojas laika izjūta. Atšķir gadalaikus un nozīmīgākos svētkus. Palielinās atbilstu skaits un veids uz dažādiem jautājumiem.</p> <p>Izprot „labās” un „kreisās” puses jēdzienus.</p> <p>Patīk spēles ar noteikumiem. Ir spējīgs dalīties un bieži dalās. Biežāk palīdz citiem. Parādās vislabākais draugs.</p>	<p>Motorika:-bieži krit;-nespēj pieturoties iet pa kāpnēm;-nespēj skriet, lēkt uz abām kājām, piecelties no tupus stāvokļa bez roku palīdzības, mainīt kustības tempu un virzienu;-krampji (īpaši bīstami krampji kombinācijā ar psihomotorās attīstības aizturi vai regresu);-ķermeņa simetrijas izmaiņas.</p> <p>Sīkā motorika:-nespēj tvert zīmuli ar trim pirkstiem, nespēj pārzīmēt apli, krustu, nespēj griezt ar šķērēm, nespēj ēst ar karoti;</p> <p>Valoda:-neuztver skaņu ritmu (2 piesīitieni), nerunā isos teikumos (2-3 vārdi), vārdu krājums ierobežots, saglabājas mazbērnu valodas iezīmes, runa svešam nesaprotama, bieži pārjautā, cieši skatās runātājam uz lūpām, radiouztvērēju neregulē neparasti skaļi;</p> <p>Emocionālās prasmes:-emocionālās reakcijas un izpausmes ir vājas vai iztrūkst, nabadzīga emociju dažādība, trūkst empātijas -emocionāli nereaģē uz citu cilvēku satraukumu;</p> <p>Sociālās iemaņas:-izvairās no kontaktiem ar vienaudžiem, mazkus-tīgs, neiesaistās rotaļās, neievēro noteikumus, normas, nespēlē lomu spēles;</p>

Vecums	Fiziskā attīstība	Kognitīvā attīstība	Funkcionālu traucējumu pazīmes ⁵⁶
	<p>nomazgāt seju un rokas. Pakar drēbes. Var sākt griezt ar nazi.</p>	<p>Pauž leppnumu par to kas izdevies un var kļūt bēdīgs, ja kaut kas notiek „nepareizi”. Sarunājas ar sevi, lai nomierinātos. Ļoti nepatīk, kad tiek labotas viņa kļūdas. Var attīstīties bailes no tumsas, suņiem u.c.</p> <p>Saskaroties ar grūtībām parādās problēmu risināšanas spējas. Zinātkārs un ieinteresēts izziņāt pasauli, ieinteresēts iemācīties kaut ko jaunu. Identificējas ar pieaugušajiem. Jūtas vainīgs, ja nepaklausa noteikumiem. Pastāv uz to, ka bērniem, kuri ciemojas viņa mājās, jāteviro viņa noteikumi.</p>	<p>Patstāvības prasmes: -joprojām nepieciešama asistēšana ēšanas, gērbšanās aktivitātēs, neprot nokārtoties. Izziņa: -neprot izteikties vārdos un zīmējumā, nav interese par izziņas aktivitātēm, negrupē priekšmetus pēc krāsas, izmēra, lieluma, skaita, neatveido pēc parauga, neatpazīst ģeometriskas figūras (aplis, kvadrāts, trijstūris, taisnstūris), neatšķir krāsas, neskaita līdz 3.</p>
6 - 11 gadi	<p>Bērns ir apguvis un pilnveido dažādas fiziskās prasmes</p>	<p>Operacionālā domāšana aizvieto ego-centrisko. Domāšana kļūst loģiskāka un racionālāka. Attīsta spēju izprast citus.</p>	<p>Bērns ir ļoti kautrīgs un bailīgs; bērns ir ļoti agresīvs; bērns nevar šķirties no vecākiem, neizrādot milzīgu protestu; bērns nespēj koncentrēties vienai aktivitātei ilgāk par 5 minūtēm; bērns rotaļojoties neizmanto fantāziju un iztēli; bērns lielāko laiku daļu izskatās nomākts un nelaimīgs; bērns izvairās no daudzām aktivitātēm; bērns izvairās no saskarsmes ar bērniem un pieaugušajiem vai izturas neadekvāti situācijai; bērns nav apguvis tualetes lietošanas iemaņas; bērns nesaprot vienkāršus norādījumus (piem., noliec grāmatu uz galda, ieliec grāmatu plauktā); bērns neprot pats apgērbties, izfīrīt zobus vai nomazgāt rokas; bērns nespēj paust dažādas emocijas; bērns nespēj stāstīt par diēnā notikušo un piedzīvoto; bērns neprot pareizi turēt rokā zīmuli vai kritiņu; bērns runā neskaidri, neizrūnā vienu vai vairākas skaņas; bērns runā gramatiski nepareizi (nelieto lietvārdu daudzskaitli, darbības vārda pagātnes un nākotnes formas atbilstoši situācijām).</p>
12 - 17 gadi	<p>Psiholoģiskās pārmaiņas pubertātes vecumā, strauja fiziskā augšana un attīstība. Bioloģiskie rādītāji pusaudzīgādos norāda uz intensīvu augšanas ātrumu. Intensīvi attīstās reproduktīvie orgāni, palielinās tauku daudzums, muskuļu masa, palielinās un nobriest dzimumorgāni. Palielinās arī izturība</p>	<p>Sasniedz briedumu domāšanā, pakāpeniski iemācās analizēt rīcību un tās sekas. Attīsta kritisku domāšanu un attieksmi. Vienaudži un draugi ir ļoti svarīgi, emocionālas attiecības ar vecākiem. Veido ciešas draudzības saites ar vienaudžiem un pieaugušajiem. Iesaistās domubiedru grupās, tendence pakļauties grupas</p>	<p>Grūtības veidot attiecības ar vienaudžiem (pārlietu bailīgs, agresīvs, emocionāls); ; ilgstoša nevēlēšanās kontaktēties ar vienaudžiem Grūtības apgūt lasīšanas, rakstīšanas un matemātikas pamatprasmes atbilstoši mācību programmas saturam; nepatika mācīties; grūtības koncentrēties mācību laikā; strauja sekmju līmeņa pazemināšanās; skolas kavējumi; skolas neapmeklēšana; klaiņošana, , nenākšošana mājās Bieži neskaidras izcelsmes nogurums; kustību un līdzsvara koordinācijas traucējumi, izteikta neveiklība; neskaidras bailes (no tumsas,</p>

Vecums	Fiziskā attīstība	Kognitīvā attīstība	Funkcionālu traucējumu pazīmes ⁵⁶
	un spēks. Pubertāte norāda uz dzimuma nobriešanu ⁷	noteikumiem un vērtībām. Mācās veidot attiecības ar pretējo dzimumu. Sāk analizēt savas izjūtas un emocijas, svariņa iespēja pabūt vienam. Bieži protestē pret vecāku un citu pieaugušo autoritāti. Grib kļūt neatkarīgāki no pieaugušajiem un patstāvīgāki.	palikt viens u.c.); neskaidra runa, nespēj noformulēt savas domas; bieži sūdzas par veselības traucējumiem (sāpēm, paaugstinātu vai pazeminātu ķermeņa temperatūru, slapinašanu gultā naktī u.c.), atkarību izraisīšu vielu lietošana); ilgstoši nomākts garastāvoklis, miega traucējumi, izteikti dzīves jēgas meklējumi, autoagresija Pusaudžu garīgās veselības grūtības: Emocionāli traucējumi Uzvedības traucējumi Ēšanas traucējumi Psihoze Riskanta uzvedība Alkohola un narkotiku kaitīga lietošana; smēķēšana; riskanta seksuālā uzvedība

Papildu informācija:

- par bērna emocionālo, fizisko un intelektuālo attīstību līdz 6 gadu vecumam varat atrast Nodibinājums „Centrs Dardede” izveidotajā mājaslapā <http://paligsvecakiem.lv/berns-aug/>
- par bērnu un pusaudžu attīstību no 3 gadu vecuma un speciālistu piesaisti lasiet Valsts izglītības satura centra Vadlīnijās bērnu un pusaudžu attīstības izvērtēšanai⁸ https://visc.gov.lv/specizglitiba/dokumenti/metmat/vadlinijas_attistibai.pdf
- par funkcionālajiem traucējumiem skatīt Vadlīnijas bērnu agrīnai funkcionēšanas novērtēšanai. KV 4-2011. -R.: Veselības ekonomikas centrs., 2011. Pteejams: <https://www.spkc.gov.lv/uploads/files/4fd987f61ff8e.pdf>
- par atbalsta pakalpojumiem pusaudžiem un tipiskākajām problēmām informāciju var atrast Pusaudžu resursu centrā (PRC) , kurā tiek nodrošināts multidisciplinārs atbalsts pusaudžiem ar atkarību un garīgās veselības riskiem. <https://pusaudzim.lv/gimenes-locekliem/>
- par autiskā spektra traucējumiem un to diagnostikas iespējām var atrast Bērnu klīniskās universitātes slimnīcas Autisma kabineta izveidotajā mājas lapā <http://www.autismsberniem.lv/lv/autisma-kabinets> un Latvijas Autisma Apvienības mājas lapā <http://autisms.lv/index.php/lv/>
- par starptautisko statistisko slimību un veselības problēmu klasifikāciju SSK-10 klasifikācija atradīsiet Slimību profilakses kontroles centra mājas lapā <https://spkc.gov.lv/ssk10/index8a36.html?p=>
- lai pārlicinātos, ka bērna seksuālā uzvedība atbilst vecumposmam, iesakām izmantot Bērnu un jauniešu seksuālās uzvedības modeļu luksosfora metodi mājas lapā www.pasargabernu.lv
- u.c. avotos, zinātniskajā literatūrā

⁷ Vecumposmu attīstības īpatnības bērniem. Vecumposmu attīstības īpatnības bērniem. Materiāls sagatavots sociālo darbinieku, bērnu aprūpes centru darbinieku, pedagoģu, vecāku u.c. bērnu audzināšanā iesaistīto personu vajadzībām. http://www.bti.gov.lv/lat/metodiska_palidziba/metodiskie_ietiekumi_darba_ar_berniem/?doc=818

⁸ Vadlīnijas bērnu un pusaudžu attīstības izvērtēšanai https://visc.gov.lv/specizglitiba/dokumenti/metmat/vadlinijas_attistibai.pdf

A. Jautājumi akūta apdraudējuma situācijas izvērtēšanai.

Ja par ģimenes situāciju SDĢB tiek paziņots no formālā vai neformālā informācijas avota:	
Vai pirmreizējā informācija norāda, ka ir nepieciešama neatliekama, tūlītēja rīcība, lai novērstu akūtu dzīvības un veselības apdraudējumus bērnam?	
Vai pirmreizējā informācija norāda, ka ir nepieciešama neatliekama, tūlītēja rīcība, lai novērstu apdraudējumu pieaugušajam ģimenes loceklim?	
Vai sociālajam darbiniekam šķiet, ka par situāciju nekavējoties būtu jāziņo Bāriņtiesai un/vai Policijai?	
Vai pirmreizējā informācija norāda, ka ir nepieciešama neatliekama, tūlītēja rīcība, lai izvērtētu akūtu dzīvības un veselības apdraudējumu pieaugušajam?	
Ja ģimenes situāciju sociālais darbinieks izvērtē klātienē:	
Vai bērnam ir novērojamas akūta apdraudējuma pazīmes?	
Vai aprūpētājam ir novērojamas akūta apdraudējuma pazīmes?	
Vai ģimenē novērojamie apdraudējumi norāda, ka ir nepieciešama neatliekama, tūlītēja rīcība, lai novērstu akūtu dzīvības un veselības apdraudējumu bērnam?	
Vai ģimenē novērojamie apdraudējumi norāda, ka ir nepieciešama neatliekama, tūlītēja rīcība, lai novērstu akūtu dzīvības un veselības apdraudējumu pieaugušajam?	
Vai nekavējoties ir jāizsauc ārkārtas palīdzība - policija un/vai ātrā palīdzība bērnam vai pieaugušajam, lai novērstu apdraudējumu?	
Ja ģimenē ir zīdains un bērns (-i) līdz 3 gadu vecumam. Vai bērnam ir novērojama akūts apdraudējums un ir nepieciešama tūlītēja rīcība?	
Vai ģimenē ir jebkādi resursi tūlīt mazināt apdraudējumu un BT, policijas iesaiste nav nepieciešama?	

B. Jautājumi akūta stresa reakcijas uz krīzes situāciju izvērtēšanai.

Ja par situāciju tiek paziņots no formālā vai neformālā informācijas avota:	
Vai ģimenes situācija par, kuru tiek ziņots ir saistīta ar akūta apdraudējuma situāciju, pēc kuriem kādam no ģimenes locekļiem iespējamas akūta stresa reakcijas (<i>skatīt akūta stresa reakcijas pazīmes</i>)?	
Vai sociālais darbinieks, iepazīstoties ar sniegto informāciju par ģimenes situāciju vērtētu kā tādu, kura rada akūtas stresa reakcijas?	
Vai norādes uz krīzes situācijas iespējamību, eskalēšanos bija novērojamas jau iepriekš? (<i>Ja par šo ģimeni ir bijusi iepriekšējā informācija. Šis ir papildus jautājums, kas dod iespēju apzināties pazīmes, kuras jau iepriekš liecināušas par iespējamu krīzes vai apdraudējuma eskalēšanos, tuvošanos</i>)	
Ja sociālais darbinieks ar situāciju saskaras klātienē:	
Vai kādam no ģimenes locekļiem esošajā situācijā ir novērojamas akūtas stresa reakcijas pazīmes?	
Vai sociālais darbinieks esošo ģimenes situāciju var vērtēt kā apdraudējuma un krīzes situāciju?	
Vai kādam no ģimenes locekļiem ir nepieciešama tūlītēja medicīniska palīdzība?	

ĀRVALSTU PRAKŠU IZPĒTES APKOPOJUMS

Metodikas izstrādes eksperti ārvalstu pieredzes analīzi veica pēc Latvijas situācijas izpētes. Ārvalstu izpētei pirmkārt, tika atlasīti mūsu tuvāko kaimiņu – Ziemeļvalstu (Dānija, Zviedrija, Somija), padziļināti iepazīstot **Somijas**, Espo pilsētas praksi.

Otrkārt, lai iegūtu plašāku salīdzinošo kontekstu, analīzei papildus tika izvēlēta arī mūsu kaimiņu valsts **Lietuva**, kā ģeogrāfiski un vēsturiski tuvākie kaimiņi, kas sociālajā darbā bērnu tiesību aizsardzības jomā jau kopš neatkarības iegūšanas ir attīstījušies atšķirīgā virzienā un piedzīvojuši bērnu tiesību aizsardzības reformas 2018. gada vasarā.

Treškārt, pētījuma laikā radās iespēja veikt **Austrijas** sociālā darba ar ģimenēm un bērniem pieredzes izpēti, Stīrijas rajona, Gracias pilsētā, kas ir otra lielākā Austrijas pilsēta. Vācu valodā runājošo valstu grupā (Vācija, Austrija, Šveice, Lihtenšteina) ir savstarpēji tuvas sociālā darba praksē pielietotas teorijas un modeļi, kuras attīstījušās vēsturiski mijiedarbojoties. Austrijā sociālais darbs pastāv kopš 1917.gada un sociālajā darbā ar ģimenēm un bērniem piedzīvojis daudzas reformas. Gracā jau astoto gadu darbojas jaunais, pēc-reformas modelis sociālajā darbā ar ģimenēm un bērniem, kura pozitīvos rezultātus jau var novērot.

Ceturtkārt, papildus priekšstatam tika aplūkoti **Lielbritānijas un ASV** sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem teorētiskie un praktiskie modeļi, fokusējoties uz sociālo darbu ar sociālā riska ģimenēm bērnu tiesību aizsardzības kontekstā, ņemot vērā metodikas mērķa grupu: sociālā dienesta sociālie darbinieki ģimenēm ar bērniem. Tā saucamā “*anglo-sakšu*” valstu kopa pētījumā tika izvēlēta, jo Latvijā kopš 1990. gadiem ir bijusi cieša profesionālā sadarbība ar šīm valstīm gan caur vieslektoru nestām zināšanām, gan pieejamo kopējo angļu valodas un sociālā darba vērtību telpu, gan daudziem kopīgiem pieredzes apmaiņas projektiem. Minētajās valstīs sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem praksei ir vairāk kā 100 gadus sena tradīcija, un tās var uzskatīt par nozīmīgiem sociālā darba vērtību, zināšanu un labās prakses virzītājiem. Šo valstu bērnu un ģimenes labklājības modeļi ir attīstījušies ļoti ciešā mijiedarbībā. Piemēram, daudzi sociālā darba ģimenēm ar bērniem modeļi ir pārņemti no Lielbritānijas un ASV, savukārt šo valstu modeļos ir novērojamas arī ziemeļvalstu sociālā darba ietekmes. Ņemot vērā, šo modeļu attīstības saistību un aktīvu sadarbību starp valstīm, izmantojot atsevišķus materiālus, ieskatam, tika aplūkoti arī Kanādas un Austrālijas pieejas.

Metodikas ekspertu komanda uzskata, ka šo bagātīgo un daudzveidīgo pieredzi ir būtiski ņemt vērā, attīstot Latvijas sociālo darbu ģimenēm ar bērniem sociālajā dienestā.

Papildus tika analizēta arī teorētiskā literatūra un pieejamie šīs jomas pētījumi, kuri atspoguļo gan labo praksi, gan tās negatīvos aspektus un riskus. Šāda pieeja palīdzēja dziļāk izprast Latvijas sistēmu starptautiskajā kontekstā un vēlamos risinājumu ceļus sociālajā darbā ģimenēm ar bērniem sociālajā dienestā.

Lai ārzemju pieredzes bagātīgos materiālus varētu savstarpēji salīdzināt, tika izmantota kopīga pētāmo objektu struktūra, fokusējoties uz sociālā darbinieka ģimenēm ar bērniem *prakses realizēšanas formālajiem aspektiem* (valsts, pašvaldības, privātais un/vai nevalstiskais sektors; nepieciešamā izglītība un kompetences, darbības tiesiskais, institucionālais un profesionālais regulējums u.c.), kā arī uz *klienta mērķa grupas* raksturojumu (klients – bērns, vecāki, ģimene, sociālās problēmas) un *sociālā darba profesionālajiem aspektiem* (darba fokuss – uz bērnu, uz ģimeni, uz pieaugušajiem, sociālā darba ar riska ģimenēm organizēšana, bērnu tiesību aizsardzības aspekti sociālajā darbā ar ģimenēm ar bērniem, sociālā darba bāzes metode, sociālā darba process, t.sk. izvērtēšanas metodoloģija, teorētiskais ietvars, starp-institucionālās komandas aspekti, resursi un grūtības).

Kopumā, iepazīšanās ar sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem daudzveidīgo ārzemju pieredzi deva iespēju noskaidrot trīs būtiskus aspektus:

1. Esošos sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem modeļus un to attīstības tendences.

2. Kopīgo un atšķirīgo sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem modeļos, kā arī iegūt priekšstatu par noteiktām likumsakarībām modeļos, kas nosaka vienoto un atšķirīgo dažādu valstu sociālā darba praksi.
3. Paskatīties distancēti, pasaules kontekstā uz Latvijas sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem sociālajos dienestos prakses grūtībām, kas dod iespēju salīdzināt un identificēt specifiskās un kopīgās grūtības, kā arī labo praksi, iekļaujot atbilstošāko, jau aprobēto pasaules pieredzi Latvijas situācijai.

Kā jau tika minēts, no Ziemeļvalstīm, padziļinātai izpētei tika izvēlēta Somija. No vienas puses, Somijas sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem prakse ir moderna, iekļaujas kopējos sociālā darba starptautiskajos standartos. No otras puses, šis valsts sociāli ekonomiskie un labklājības sistēmas faktori un risinājumi, kā arī sociālajai jomai atvēlētie resursi un pakalpojumu attīstība, ir tuvāki Latvijai kā, piemēram, Norvēģijas, Zviedrijas vai Dānijas labklājības sistēmās. Tātad tā ir valsts, kura ar optimāliem resursiem nodrošina plašu pakalpojumu klāstu un kvalitatīvu sociālo darbu ar ģimenēm, kurās ir multiplas problēmas. Pētījuma ietvaros, bez Somijas bērnu un ģimenes labklājības sistēmas un sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem teorētiskas analīzes, notika arī klātienē diskusijas ar sociālā darba ģimenēm ar bērniem ekspertēm no Espo pilsētas Somijā, kas ļāva padziļināt izpratni par šī brīža aktualitātēm sociālā darba ģimenēm ar bērniem labklājības jomā.

No 2000. gadu sākuma Somijā tika veikta apjomīga bērnu un ģimenes labklājības sistēmas reforma (*iepriekšējā notika 1984. gadā*), kuras laikā notika bērnu un ģimenes politikas sistēmas virzības maiņa no bērnu izņemšanas uz problēmu **prevenciju un atbalstu ģimenēm**. Tā šobrīd var tikt aprakstīta drīzāk kā bērnu labklājības vai ģimenes pakalpojumu sistēma, nevis kā sistēma, kura fokusējas tikai no bērna tiesību aizsardzības skatu punkta, kā tas ir bijis kopš 1980. gadiem.¹. Interesanti, ka arī citās pētāmajās valstīs tas ir bijis galvenais reformu iemesls.

Būtiskākā Somijas labklājības sistēmas pamata ideja – fokuss **nevis uz riskiem, bet veselīgu attīstību**. Visi publiskā sektora profesionāļi, kas strādā ar bērniem un ģimenēm, nes atbildību par atbalsta sniegšanu vecākiem un aizgādņiem bērna audzināšanā. Kopējo atbildību vada princips – **“mazākais pietiekamais līdzeklis”**, kas nozīmē pēc iespējas precīzāku pakalpojumu izmantošanu un mazāku iejaukšanos ģimenes un bērna autonomijā.

Sistēmas reformas laikā Somijā konceptuāli mainījās iepriekšējā pieeja, ko raksturoja princips „bērna tiesību aizsardzība centrā”, risku novēršanas un “vecāku sodīšanas” pieejas (kāda šobrīd lielā mērā dominē Latvijā), uz maksimālu resursu, stipro pušu un atbalsta programmu attīstību ģimenei kopumā, sabalansējot gan bērna, gan ģimenes pieaugušo vajadzības. Īpaši pievēršot uzmanību **agrīnai intervencei**. Jaunā sistēma nemazināja bērna tiesību aizsardzības jautājumu nozīmīgumu, bet tas mainīja perspektīvu, kā tiek aplūkotas un ievērotas bērna un ģimenes vērtības. Tas turpmāk ietekmēja sociālo darbinieku prakses modeļus, kvalifikācijas prasības sociālajiem darbiniekiem un jaunu pakalpojumu attīstību ģimenēm un bērniem^{2,3}

Somijas pieredzes kodolīgs apkopojums tiek minēts piecu valstu salīdzinošā analizē⁴: ”Otrais Bērnu labklājības likums stājās spēkā 1984.gadā. Periods no 1970. līdz 1994.gadam bija lielais pārmaiņu laiks bērnu aizsardzībā, kas pamatā balstījās izmaiņās 1983.gada Bērnu labklājības likumā. Šis likums ne tikai pārdefinēja bērna vajadzību kategorizāciju bērna labklājības intervencēs, bet atvēra pavisam jaunu pieeju bērnu labklājībā. Bērnam ir tiesības uz drošu un stimulējošu vidi, kurā augt, kā arī uz harmonisku un līdzsvarotu attīstību. Bērnam ir īpašas tiesības uz aizsardzību. Otrajā Bērnu labklājības likumā prioritāte tika piešķirta preventīvajiem pasākumiem un pieņemta plašāka izpratne par bērnu labklājību, nevis kā agrāk, ierobežotā uzmanība tika pievērsta bērnu aizsardzībai.”

¹ Nett, J. C., Spratt, T. (2012) *Child Protection Systems: An international comparison of “good practice examples” of five countries (Australia, Germany, Finland, Sweden, United Kingdom) with recommendations for Switzerland*. Zurich: Fonds suisse pour des protection de l'enfance. Aizgūts no https://www.researchgate.net/publication/284717579_Child_Protection_Systems_An_international_comparison_of_good_practice_examples_of_five_countries_Australia_Germany_Finland_Sweden_United_Kingdom_with_recommendations_for_Switzerland

² Kairala, M. 2014. Social Work and Technological Challenges In Kilpeläinen, A. & Pyykkönen, K. (eds.) *eCompetence for Social Work*, pp.63–72. Izgūts no <https://docplayer.net/13220229-Ecompetence-for-social-work-editors-arja-kilpelainen-kirsi-paykkonen.html>

³ Ministry of Social Affairs and Health. 2007. *Child Welfare Act* (No. 417/2007; amendments up to 1292/2013 included). Izgūts no <https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/2007/en20070417.pdf>

⁴ Nett, J., Spratt T. Child protections system. An international comparison of “good practice examples” of five countries (Australia, Germany, Finland, Sweden, United Kingdom) with recommendations for Switzerland (2012). -79 p. Aizgūts www.kinderschutzfonds.ch

Labklājības darbinieku intervenču orientācija bērnu labklājībā sāka mainīties no bērnu aizvešanas no viņu mājas uz problēmu prevenciju, novēršanu un ģimeņu atbalstīšanu.”

Espo ir otra lielākā pilsēta Somijā, pusmiljons iedzīvotāju, ar lielu iecelotāju īpatsvaru – no Baltijas valstīm, bēgļi no Āfrikas un Tuvo austrumu valstīm, Krievijas u.c. Pilsētai ir decentralizēta struktūra, tāpēc arī pakalpojumi izkaisīti visas pilsētas teritorijā un iedzīvotājiem viegli pieejami. Sociālie pakalpojumi sadalīti dažādām klientu mērķa grupām – pakalpojumi pieaugušajiem, personām ar invaliditāti, ģimenēm ar bērniem u.c. Bērniem līdz 6 gadiem ir noteiktas obligātas veselības pārbaudes. Veselības aprūpes speciālistiem ir liela loma iespējamo bērna vai vecāku grūtību atpazīšanā jau kopš grūtniecības perioda un bērna piedzimšanas.

Somijā pakalpojumi ģimenēm ar bērniem tiek iedalīti vairākos līmeņos:

1. Preventīvais darbs – **atbalsta centri ģimenēm**, kur vecāki var piedalīties dažādās nodarbībās un saņemt konsultācijas. Atbalsta centrus var apmeklēt jebkurš iedzīvotājs. Nepieciešamības gadījumā klientam tiek sniegta informācija, kur vērsties pēc palīdzības. Ģimenes ar bērniem grūtības tiek identificētas ļoti agri un ir iespēja novirzīt pie atbilstošiem speciālistiem. Līdzīga prakse ir visās Ziemeļvalstīs, Lielbritānijā, Austrijā un daudzās Eiropas valstīs.

2. **Sākotnējās izvērtēšanas komanda. Komanda ietilpst bērnu labklājības** Ģimene ar bērniem speciālistu redzeslokā nonāk pēc ziņojuma saņemšanas par apdraudējumu bērnam. Bieži ziņojumus sastāda citu institūciju darbinieki kopā ar vecākiem. Ja ģimene nepiekrīt, ziņojumu var iesniegt arī bez bērna vai vecāku piekrišanas. Espo pilsētā tiek saņemti aptuveni 600 ziņojumi katru mēnesi. Ja ir ziņojumi par bērna apdraudējuma situācijām, tad vienmēr vispirms pieslēdzas sākotnējās izvērtēšanas komanda. Ārkārtas gadījumos tiek piesaistīts krīzes centrs un citi speciālisti, kuri darbojas ārpus standarta darba laika. Sākotnējās izvērtēšanas komandā ir arī CWS sociālais darbinieks, kā arī var būt speciālisti, kas nodrošina pakalpojumus mājās, konsultanti. Espo pilsētā ir trīs šādas komandas dažādos pilsētas reģionos. Fiziski komanda neatrodas vienā telpā. Katru dienu notiek *skype* sapulces, pārrunāti saņemtie ziņojumi, pieņemti lēmumi, ko kurš izskatīs. Tiešsaistes režīmā tiek saņemta informācija no citām institūcijām. Situācijas izvērtēšanas nolūkā var būt tikšanās mājās, izglītības iestādes apmeklēšana u.c. Pēc datu, informācijas ievākšanas un situācijas izvērtēšanas tiek pieņemts lēmums, vai un kāds atbalsts ģimenei ir nepieciešams, vai ir jāiesaistās CWS, varbūt nepieciešami citi speciālisti. Somijā sākotnējās izvērtēšanas komandas sāka darboties pirms 3 gadiem. Ieguvums – agrāk personai, kas rakstīja ziņojumu par apdraudējuma situācijām pašai bija jāizlemj, kam to sūtīt. Tagad ir viens adresāts un skaidrs rīcības plāns. Bērns un ģimene ātrāk saņem atbilstošu palīdzību. Agrāk pēc ziņojuma saņemšanas, tikai pēc 2–3 nedēļām notika pirmā tikšanās ar ģimeni. Tagad tas notiek jau nākamajā dienā. Pie iepriekšējās sistēmas darbiniekam paralēli bija jāizskata apmēram 20 iesniegumi, tagad vienlaicīgi ir tikai 5 iesniegumi. Ar katru konkrēto ģimeni vai bērnu, pie atkārtotiem ziņojumiem turpina darbu tas pats speciālists, kas ir iesācis. Svarīgi, ka ģimene vienmēr tiek informēta ar to, no kuriem speciālistiem un dienestiem tiks pieprasīta informācija. Likums nosaka, ka citam iestādēm ir pienākums sniegt informāciju sociālajiem darbiniekiem. Pēc izvērtējuma tiek sastādīts paziņojums (jeb slēdziens) ar rekomendācijām. Izvērtēšanā tiek izmantota viena un tā pati shēma, kura adaptēta Zviedrijā (bērna vajadzību trīsstūris). Visi izvērtēšanas jautājumi ir vērsti uz to, lai noskaidrotu kā dažādi aspekti un faktori ietekmē bērnu. Piemēram, “Parunāsim par bērnu!” (“*Lets Talk About Child*”) ir strukturēta intervija, kura pielāgota katram vecumposmam, tiek veikta kopā ar vecākiem, lai noteiktu katras ģimenes stiprās puses. Šo pieeju izmanto visas personas, kas strādā ar bērnu (mediķi, pedagogi, policisti, sociālie darbinieki). Visiem darbiniekiem ir divu dienu apmācības – teorija un praktisks treniņš. Kopīgas metodoloģijas izmantošana ir būtiski samazinājusi CWS klientu skaitu. Sākotnējās izvērtēšanas komandas darbs palīdz atrast risinājumu neiesaistot CWS.

3. **Sociālais darbs ģimenēm ar bērniem** pašvaldībā. Sociālais darbinieks ir gadījuma vadītājs ģimenei. Izvērtē ģimenes situāciju un piesaista nepieciešamos pakalpojumus – aukles pakalpojumi, konsultācijas vecākiem par bērnu aprūpi, intensīvās palīdzības ģimenei komandu, asistentu u.c. pakalpojumus bērniem un vecākiem. Sadarbojas ar sociālajiem darbiniekiem bērnu labklājības un alternatīvās aprūpes sistēmā, rehabilitācijas centriem un citiem pakalpojumu sniedzējiem. Sociālā darba ģimenēm un bērniem nodaļā ir sociālie darbinieki, kuri nodarbojas ar vecākiem, kuri ir šķiršanās procesā vai ir šķirti. Šo darbinieku funkcijās ir mediācija, palīdzēt

vecākiem vienoties par labākajiem risinājumiem bērnam un, ja vecāki nevar vienoties, tad ir tiesības noteikt pie, kura vecāka bērns paliks.

4. Bērnu labklājības sistēmas darbinieki (*Child Welfare System, CWS*), kas iesaistās, ja ir saņemts ziņojums no sākotnējās izvērtēšanas komandas, ka bērna interesēm un labklājībai ir apdraudējuma riski. Ar bērnu strādā CWS sociālais darbinieks. Bērns var atrasties gan bioloģiskajā ģimenē, gan alternatīvajā ģimenes aprūpē. Galvenie sociālā darbinieka pienākumi ir:

- Novērtēt bērna vajadzības. Tiek izmantota bērna vajadzībās centrēta izvērtēšanas metode. Latvijā zināms kā bērna vajadzību trīsstūris;
- Tikties ar bērnu, lai nodibinātu labu kontaktu un bērns varētu izteikt savu viedokli;
- Izstrādāt apdraudējumu mazināšanas bērnam plānu kopā ar vecākiem un bērnu;
- Atbalstīt, iedrošināt vecākus tikt galā ar problēmām;
- Koordinēt un organizēt pakalpojumu sniegšanu, novērtēt to piemērotību konkrētās ģimenes vajadzībām;
- Likumu pārziņāšana, lai konsultētu citus speciālistus bērnu tiesību aizsardzības jautājumos;
- Krīzes situācijā pieņemt lēmumus par bērna izņemšanu un turpmāko dzīves vietu;
- Dokumentācijas veikšana; Kopš 2018.gada visas klientu lietas ir elektroniskas.
- Piedalīties apmācībās, attīstīt prasmes un iemaņas
- Sadarboties ar citiem speciālistiem

Darbinieks veic tipiskas gadījuma vadīšanas funkcijas – atbild par situācijas izvērtēšanu, pakalpojumu koordinēšanu, noteiktu pakalpojumu piesaisti un pārraudzību, izmaiņu novērtēšanu un pakalpojumu terminēšanu. Katram ģimenes bērnam tiek sastādīts atsevišķs plāns, kurā var būt ietverti dažādi pakalpojumi: atvērta tipa pakalpojumi (brīvprātīgi), kas tiek sniegti, ja bērns dzīvo ar bioloģiskajiem vecākiem (to skaitā, sociālais darbs ar ģimeni, intensīvais darbs ar ģimeni), atbalsta ģimenes – reizi mēnesī bērns var doties pie šīs ģimenes un vecākiem ir atelpa. Parasti šo pakalpojumu izmanto ģimenes, kurām nav radnieki, nepilnām ģimenēm, kurās vecākam ir izdegšana, sociālā izolētība, maz resursu. CWS nenodarbojas ar finansiāliem jautājumiem, taču, ja bērnam ir interese par hobijiem, kurus nevar apmaksāt, tad CWS var risināt šo problēmu. Bez citiem pakalpojumiem CWS var piedāvāt ģimenes rehabilitācijas pakalpojumus – gan mājas apstākļos, gan institūcijās. CWS var lemt par krīzes pakalpojumiem vai ievietošanu ilgtermiņa audžuģimenēs. Pēc likumdošanas, pirms lemšanas par bērna izņemšanu no ģimenes tiek piedāvāts “*open care*” pakalpojums t.s. atvērtās audžuģimenes (*savstarpēji vienojoties, uz brīvprātības principa bērns uz laiku atrodas audžuģimenē, nodrošinot pastāvīgu kontaktu bērnam ar bioloģisko ģimeni un iespēju apmeklēt mājas, ja nav apstākļi, kas to ierobežo*).

5. Alternatīvā bērnu aprūpe tiek organizēta, izmantojot daudzveidīgus audžuģimeņu veidus – atvērtās AĢ (*open foster care*), krīzes AĢ (*emergency care*), ilgtermiņa AĢ, kā arī institucionālā aprūpe. Gan AĢ, gan institucionālā aprūpe tiek veikta specializējoties un nosakot specifiskas prasības dažādām klientu mērķa grupām – zīdaiņi, bērni, pusaudži, bērni ar uzvedības problēmām, garīgās attīstības traucējumiem u.c.

6. Intensīvais darbs ar ģimeni (*intensive family work, IFW*) – tiek attīstītas vecāku ikdienas prasmes, lai nodrošinātu visu bērnam nepieciešamo, uz bērnu centrēta pieeja. Sociālais darbinieks ģimenēm ar bērniem piesaista intensīvā darba ar ģimeni sociālo darbinieku (līdzīgi kā LV ģimeņu asistents) un konsultantus vecākiem dažādos jautājumos, kā arī tiek atsevišķi izdalīti pakalpojumi, ja vecākiem ir atkarība vai GRT. Ar SDĢB tiek pārrunāta ģimenes situācija, noteikti mērķi un termiņi. IFW notiek intensīvi, lielākoties katru dienu klientu dzīves vietā. Pakalpojums parasti no 3 līdz 6 mēnešiem. Ģimenei sākumā tikšanās ar IFT sociālo darbinieku notiek atsevišķi ar bērniem, atsevišķi ar vecākiem. Darbinieku iesaiste notiek arī ģimenes ikdienā – kā tiek veikti mājas pienākumi. Brižos, kad tiek gatavotas ēdienreizes, kad bērni tiek likti gulēt. Ja ir problēmas skolā, tad tiek uzturēta sadarbība ar pedagogiem. Tiek meklēti veidi kā palīdzēt bērnam, atrast ģimenes resursus un stiprināt tos. 2018. gadā Espo pilsētā 123 bērniem tika nodrošināts intensīvais darbs ar ģimeni un tikai 7 no tiem tika izņemti no ģimenes, kas liecina, ka pakalpojums ir efektīvs.

7. Ārkārtas palīdzība. (*Emergency care, EC*) EC tiek nodrošināta 30 dienas, ar iespēju palīdzību pagarināt vel 30 dienas. EC izmanto, ja bērnam ir tiešs apdraudējums dēļ nelabvēlīgas situācijas mājās vai, ja bērns pats var kaitēt sev. Šajos gadījumos nav nepieciešama ne vecāku, ne bērna piekrišana. EC var tikt nodrošināta gan ģimenē, gan institūcijās. 30 dienās notiek intensīvs izvērtēšanas process vai bērns varēs atgriezties savā ģimenē, kas ietver regulāru tikšanos ar vecākiem. Ja pēc 60 dienām bērns joprojām nevar atgriezties ģimenē, bērns tiek ievietots ilgtermiņa audžuģimenē, kas var ilgt līdz 18 gadu sasniegšanai. Pirms lēmuma pieņemšanas, sociālais darbinieks uzklausa bērna viedokli. Dažkārt sociālais darbinieks skaidro bērna viedokli arī vecākiem. Ja vecāki nepiekrīt lēmumam, to var apstrīdēt tiesā. Tad gala lēmumu pieņem tiesa.

Bērna un ģimenes labklājības sistēmas darbību visos līmeņos regulē Bērnu Labklājības likums (*Child Welfare Act*), kas tika atjaunots 2018.gadā. Iepriekšējā redakcija tika izstrādāta ap 1984.gadā, līdz ar to bija nepieciešamība veikt virkni izmaiņu. Likumā tika noteikti pamatprincipi un norādes kā rīkoties dažādās bērna labklājību apdraudošās situācijās. Piemēram, likums nosaka, ka bērns nevar tikt izņemts no ģimenes tikai dēļ nabadzības. Bērnu labklājības sistēmas nodrošināšana iekļauj gan bērna, gan vecāka vajadzības pēc palīdzības un atbalsta pasākumiem. Bērna vajadzību novērtējumu nodrošina CWS sociālie darbinieki, balstoties uz to tiek sastādīts plāns un piesaistīti atbilstošie pakalpojumi. Sociālie darbinieki ģimenēm ar bērniem izvērtē un izstrādā sadarbības plānus visai ģimenei.

Somijas labklājības sistēmā **vecāki ir pirmās personas**, kas uzņemas atbildību par bērna labklājību. Darbinieku pienākums ir atbalstīt ģimenes, lai viņas pašas varētu audzināt bērnus. Taču, ja visi resursi ir izsmelti un vecāki nav spējīgi aprūpēt bērnu sociālais darbinieks ir pēdējā sistēmas persona, kas nodrošina jeb atbild par bērna labklājību un galējās situācijās gatavo pieteikumus tiesai. Likuma izmaiņas paredz lielāku citu iesaistīto pušu atbildību (ne tikai sociālais darbinieks). Agrāk ne skola, no mediķi nevēlējās iejaukties, pieņemot, ka ģimene tiks galā saviem spēkiem vai paši meklēs palīdzību. Otra būtiskākā izmaiņa ir paša bērna iesaistīšana. Bērnam ir tiesības iesaistīties viņa lietas izskatīšana, paust savu viedokli un vēlmes. Bērna viedoklis tiek dokumentēts. Tomēr bērnam netiek sniegta informācija, kas var būt viņam kaitējoša.

Somijas sociālā darba ģimenēm ar bērniem modelis lielā mēra atspoguļo arī citu ārvalstu attīstības tendences, kuras kopumā var raksturot kā **uz ģimeni vērsta un uz bērna vajadzībām fokusēta pieeja**. Tēlaini skaidrojot šīs pieejas būtību, mēs varam iztēloties situāciju, kad esam nonākuši kādā publiskā ģimeņu atbalsta pasākumā, kurā ir sanākuši daudzas ģimenes ar bērniem. Šajā pasākumā mēs cenšamies nofotografēt vienu ģimeni. Fotoaparāta objektīvs tiek mērķēts uz ģimenes fotografēšanu, iekadrējot bildi tā, lai tajā tiek visi ģimenes locekļi un, vērsot fokusu uz bērnu. Tātad kadrs ir vērsts uz ģimeni kopumā, bet kadra centrālais fokuss tiek vērsts uz bērnu. Bērna labklājībai visas sabiedrības locekļiem ir jābūt centrā, bet bērna visnozīmīgākā vide ir viņa ģimene.

Pēc Espo pilsētas ekspertu viedokļa, sociālo darbinieku kvalifikācijas prasības gadu no gada pieaug, jo darbs kļūst komplicētāks un nepieciešamas daudzas prasmes. Piem., CWS sociālajiem darbiniekiem ir nepieciešams maģistra grāds un specializācija darbā ar ģimeni ar bērniem, kā arī tālākizglītības kursi. Sociālajiem darbiniekiem lielākoties ir nepieciešamība iegūt maģistra grādu un specializāciju darbā ar ģimeni ar bērniem.

Somijas sociālā darba ģimenēm ar bērniem labklājības jomā pamatā balstās holistiskajā un ekosistēmiskajā pieejā, spēka perspektīvas pieeja. Izvērtēšanā tiek pievērsta uzmanība ģimenes vēsturei un ģimenes resursiem. Sociālie darbinieki ģimenēm ar bērniem maksimāli piesaista resursus, lai nebūtu jāiesaista CWS. Praktiskajā darbā daudz tiek izmantotas kognitīvi biheiviorālās pieejas metodes uzvedības izmaiņām. Tiek pielietota reziliences un uz risinājumu fokusētā (solution focused) pieeja. Tas pamatā nozīme, ka sociālais darbinieks cenšas izprast, kas ģimenei jau ir izdevies, kādas problēmrisināšanas prasmes ģimenei jau ir un, tad cenšas tās attīstīt un pielietot citas situācijās, attīstot arī jaunas prasmes. Darba fokuss ir vairāk “šeit un tagad” un uz nākotni vērsts.

Lai iegūtu plašāku salīdzinošo kontekstu, analīzei papildus tika izvēlēta arī kaimiņos esošā **Lietuva**. Lietuvas pieredze tika izvēlēta, jo mūsu ģeogrāfiski un vēsturiski tuvie kaimiņi, 2015. gadā realizējot vienu un 2018.gada jūlijā uzsākot otru bērnu tiesību aizsardzības sistēmas reformu, Lietuva ir gājusi atšķirīgu ceļu. Jau kopš Lietuvas neatkarības atgūšanas bērnu tiesību aizsardzības un sociālais darbs ģimenēm ar bērniem ir attīstījies nošķirti. Bērnu tiesību pārkāpumu, vardarbības pret bērniem gadījumi ir bijuši bērnu tiesību aizsardzības speciālistu redzes lokā, kas ilgu laiku bija pašvaldību (reģionālās bērnu tiesību aizsardzības institūcijas), bet šobrīd ir centralizēta un

valsts pārraudzībā. Savukārt sociālais darbs ar ģimenēm un bērniem un viņiem pieejamie pakalpojumi attīstījušies un ir katrā pašvaldībā decentralizēti un arī šobrīd ir atkarīgi no pašvaldības resursiem pakalpojumu nodrošināšanā ģimenēm ar bērniem.

Līdzīgi kā Latvijā bāriņtiesu speciālistiem ir dažādas bāzes izglītības – pedagogs, psihologs, sociālais darbinieks, jurists u.c., arī Lietuvas bērnu tiesību aizsardzības speciālista bāzes izglītība var būt daudzveidīga. Paplašinot bērnu tiesību aizsardzības aspektus, risku izvērtēšanu un vecāku sociālo risku dalīšanu trīs līmeņos (salīdzinot ar Latviju, tas būtu, ja bāriņtiesas locekļa funkcijās būtu ne tikai risku izvērtēšana, bet arī sociālā gadījuma vadīšana, komandas veidošana, bet ne tiešie pakalpojumi vecākiem). Tātad Lietuvā sociālais darbs ar sociālā riska ģimenēm tiek organizēts no bērnu tiesību aizsardzības konteksta. To realizē reģionālās bērnu tiesību aizsardzības institūcijas, kuras nodrošina bērnu tiesību aizsardzību, likumu ievērošanu, bērnu tiesību un interešu aizstāvību tiesā, organizē ārpusģimenes aprūpi, adopcijas procedūru, organizē pakalpojumus un palīdzību vardarbībā cietušiem bērniem, aktīvi aizstāv bērnu tiesības, kopā ar citiem iesaistītajiem novērš tiesību pārkāpumus^{5,6}.

Austrijas otras lielākās pilsētas **Gracas** sociālā darba ar ģimenēm un bērnu labklājības sistēmas lielākā reforma tika aizsākta 2004.gadā, integrējot **sociālās telpas** (*vācu val. Sozialräume, angļu val. Social space*) paradigmu, kura kopš 1990-tajiem ir viena no vāciski runājošo valstu vadošajām teorijām sociālajā darbā. Šobrīd šajā pieejā balstās visi ģimenes un bērna labklājības sistēmā iesaistītie Gracas sociālie darbinieki, bērnu tiesību aizsardzības, bērnu un jauniešu speciālisti (sociālie darbinieki, psihologi, ārsti u.c.) un pakalpojumu sniedzēji, kā arī tā ir Gracas Praktisko zinātņu universitātes Sociālā darba institūta studiju programmas neatņemama sastāvdaļa. Pieeja tiek izmantota ne tikai Štīrijas, bet arī citos Austrijas rajonos.

Sociālās telpas idejas šobrīd ir attīstījušās divos izpratnes virzienos. Pirmais, aplūko sociālo telpu kā kopienas iedzīvotāju prasmju apgūšanas, mācīšanās un aktīvas līdzdalības telpu. Balstoties šajā izpratnē tika izstrādātas koncepcijas par darbu ar jaunatni, kopienas sociālo attīstību un citām sociālā darba jomām. Šīs pieejas ietvaros sociālā darba praktiķi un pētnieki cenšas atklāt, analizēt un veidot jaunas sociālās telpas, lai radītu tādus sociālos apstākļus, kas palīdzētu iedzīvotājiem pašiem uzlabot sociālās attīstības procesus⁷. Otrais virziens, sociālās telpas konceptu aplūko no sabiedrības labklājības iestāžu modernizācijas skatu punkta un meklē iespējas uzlabot sadarbību, elastīgumu un veicināt pilsoņu līdzdalību sociālo pakalpojumu izveidē.⁸ Gracas bērnu un ģimenes labklājības sistēmā integrējas abas šīs pieejas, liekot būtiskāko akcentu un līdzekļus, veicinot kopienas iedzīvotāju sociālo aktivitāti un savstarpējo mijiedarbību. Šī pieeja tiek realizēta visos prakses līmeņos un dažādās jomās.

Reforma Gracas pašvaldībā tika aizsākta, jo pastāvēja vairākas bērnu tiesību aizsardzības sistēmas problēmas: zems prestižs pašvaldības sociālajam darbam ar multiproblēmu ģimenēm un bērniem, bērnu tiesību aizsardzības speciālistiem, ģimeņu problēmas nerisinājās pēc būtības, bet vairāk uz seku novēršanu. Līdz ar to palielinājās riska situāciju skaits, izņemto bērnu no ģimenēm skaits, palīdzība kļuva vecākus kontrolējošāka un sodošāka. Interesanti, ka šos bērnu un ģimenes labklājības sistēmas negatīvos aspektus vēsturiski ir piedzīvojušas visas pētāmās valstis un ir tuvs raksturojums arī Latvijas esošajai situācijai.

Gracā atbalsts bērniem un ģimenēm ar multiplām problēmām tiek sniegts vairākos līmeņos, kopumā liekot uzsvāru **agrīnās iejaukšanās** principam. Pēc Gracas Bērnu un jauniešu pakalpojumu nodaļas vadītājas V.Argiropolas (*Vasiliki Argyropoulos*)⁹ vārdiem agrīnā iejaukšanas ideja tiek caurvīta visā bērnu un jauniešu

⁵ Motičiene, R., Laitinen, M. (2016) Constructing Service Discourses in Lithuanian Family Social Work. *Socialinis Darbas. Patirtis ir Metodai*. Izgūts no <http://dx.doi.org/10.7220/2029-5820.17.1.1>

⁶ Bagdonas, A. (2015) Practical and Academic Aspects of Social Work Development in Lithuania, *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*. Izgūts no <http://www.zurnalai.vu.lt/STEPP/article/view/8495>

⁷ Spatscheck Ch., Wolf-Ostermann K. The Socio-Spatial Paradigm in Social Work – Social Space Analyses as Method for Practitioners and Researchers. Pieejams <https://www.sozialraum.de/the-socio-spatial-paradigm-in-social-work.php> Skatīts 2020.gada 6.janvārī.

⁸ Spatscheck Ch., Wolf-Ostermann K. The Socio-Spatial Paradigm in Social Work – Social Space Analyses as Method for Practitioners and Researchers. Pieejams <https://www.sozialraum.de/the-socio-spatial-paradigm-in-social-work.php> Skatīts 2020.gada 6.janvārī.

⁹ Ozolas I. Pieredzes apmaiņas brauciens Austrijā, Gracā 2019.gada 2.-5. septembrī, kura laikā tika apmeklētas bērnu ģimenes labklājības sistēmas iestādes un pakalpojumi sniedzēji, kā arī Gracas Praktisko zinātņu universitātes Sociālā darba nodaļa.

labklājības sistēmā sākot ar bērna gaidīšanu un piedzimšanu. Bērnā piedzimstot, ārsts un Bērnu un jauniešu nodaļas sociālais darbinieks apmeklē jauno māmiņu dzemdību nodaļā. Viņi pasniedz ģimenei pašvaldības dāvanu jaundzimušajam un informē par atbalsta iespējām. Ja tiek novērots, ka mātei ir kādas grūtības vai riski, tad tiek sniegta papildus informācija par palīdzību un atbalsta iespējām. Sociālais darbinieks arī noskaidro kādi ir pieejamie ģimenes resursi. V.Argiropola sarunā minēja, ka šādā veidā tiek savlaicīgi identificēti gandrīz 80% gadījumi no ģimenēm, kurās ir apdraudējuma riski bērnam. Ģimenei ar zīdaiņiem ir plašs pakalpojumu klāsts – atbalsta un izglītojošās grupas vecākiem ar zīdaiņiem, dienas centri vecākiem kopā ar bērniem un individuāla sociālo darbinieku, ārstu un psihologu konsultācijas. Atbalsts ir pieejams gan mājās, gan organizācijās. Agrinās intervences programmās komandā strādā sociālie darbinieki, ārsti un psihologi vai psihoterapeiti, jo tas nodrošina savlaicīgu un multidisciplināru situācijas izvērtēšanu. Tātad, tiek realizēta holistiskā pieeja, kurā vienlaicīgi tiek ņemta vērā fiziskās, garīgās, sociālās un psiholoģiskās veselības konteksts. **Plašs pakalpojumu loks ģimenei ar bērniem dažādos vecumos ieskaitot atbalstu grūtniecēm** nodrošina ne tikai daudzveidīgas atbalsta iespējas, bet arī palīdz speciālistiem pēc iespējas ātrāk identificēt problēmas, to agrinājās fāzēs un piedāvāt nepieciešamo palīdzību.

Apdraudējuma un krīžu situācijās Gracias pašvaldības Bērnu un jauniešu nodaļa nodrošina **Ārkārtas situāciju pakalpojumus**¹⁰. 24 stundas diennaktī darbojas krīžu komanda, kas sniedz bērniem un ģimenēm krīžu situācijās ārkārtas palīdzību telefoniski un izbraukumos. Tā saucamā, krīžu komanda reaģē uz iedzīvotāju vai pakalpojumu sniedzēju sniegto informāciju par iespējamiem apdraudējumiem bērniem. Krīzes komandā ir sociālais darbinieks, psihologs un ārsts, bet vislielāko darba slodzi t.sk. telefonkonsultācijas veic tieši sociālie darbinieki. **Sociālais darbinieks bērnu aizsardzības jautājumos** (kuri arī ir pie Bērnu un jauniešu nodaļas) saņem informāciju par ārkārtas gadījumiem, kuros ir bērna apdraudējuma pazīmes dēļ vecāku problēmām (atkarība, garīga rakstura traucējumi u.c.). Viņš ir īstermiņa gadījuma vadītājs ģimenei uz bērnu fokusētā pieejā. Nepieciešamības gadījumā viņš ir tiesīgs nogādāt bērnu krīžu audžuģimenēs vai slimnīcā, kā arī apdraudējumu risku mazināšanas procesā uztur kontaktu starp ģimeni, bērnu un audžuģimeni. Sociālais darbinieks izvērtē situāciju un īstermiņā strādā ar ģimeni, lai mazinātu apdraudējumu un apdraudējuma riskus bērnam, kā arī novirzītu ģimeni atbilstošākajam pakalpojumam – vardarbības programmā bērnam vai vecākiem, sociālajam darbam ar ģimeni “Ģimenes centrā” u.c.. Līdzīgi ka Somijas bērnu tiesību aizsardzības prakse apdraudējuma situācijās, arī Gracā bērnu tiesību aizsardzība nav orientēta uz bērna izņemšanu no ģimenes, vecāku tiesību formālas pārtraukšanas procedūrām, bet palīdzību krīzes situācijās, atbilstošākā pakalpojuma (-u) piešķiršanu un atbalsta sniegšanu bērniem un vecākiem.

Kad apdraudējuma un krīzes situācija ir mazinājusies, bērns var dzīvot ģimenē, bet apdraudējuma riski tomēr pastāv, ja ģimene piekrit, tā uzsāk sadarbību ar “**Ģimenes centru**”. Gracias pilsētā ir 10 nelieli “Ģimenes centri”. Pašvaldība pērk šos pakalpojumus no pakalpojuma sniedzējiem. Tajos strādā **ģimenes sociālie darbinieki**, kuri veic izvērtēšanu pēc vienotas metodikas, vienojas ar ģimeni par sadarbību, kopīgi izstrādā sadarbības plānu – problēmas, kuras jārisina, mērķus, uzdevumus, darba grafiku un termiņus. Ģimenes centra sociālie darbinieki balstās sociālās telpas un ekosistēmiskajās sociālā darba pieejās. Sociālo darbinieku ikdienas praksē tiek īpaši uzsvērti klienta pašnoteikšanās un atbildības veicināšana. Kā uzsvēra “Ģimenes centra” sociālais darbinieks M.Vonišs (*Manfred Wonisch*), ja vecāks nevēlas sadarboties, tad sociālajam darbiniekam ir jāmaina metodes, jo iespējams ir bijuši uzlikti pārāk daudz un nesamērīgi uzdevumi vecākam, priekš kā viņam vēl nav bijuši resursi vai arī sociālais darbinieks nav pietiekoši labi izpratis situāciju. Vecāki var jebkurā brīdī atteikties no sadarbības ar sociālo darbinieku, kā arī jebkurā brīdī atkal atjaunot sadarbību. Vecāki zina, ka ja ģimenē būs krīzes situācija, tad viņiem būs jāsadarbjas ar krīžu komandu, sociālajiem darbiniekiem bērnu aizsardzības nodaļā un, ja vecāki nesadarbosies un situācija ilgstoši neuzlabosies vai bērnam atkārtoti būs apdraudējuma situācijas, tad sociālie darbinieki šajā nodaļā ir tiesīgi gatavot dokumentus ģimenes tiesai. M.Vonišs arī uzsvēra ļoti nozīmīgs uzsvars tiek likts uz ģimenes spēcīnāšanu un kopienas resursu meklēšanu un piesaistīšanu (nevalstiskās organizācijas, kaimiņi, brīvprātīgie). Kā viena no pamata metodēm, kas tiek izmantota visās sadarbības fāzēs ir **ģimenes sapulču**

¹⁰ Gracias pašvaldības mājas lapa, kurā isumā var iepazīties ar piedāvātajiem pakalpojumiem t.sk. ārkārtas situācijās. Pieejams https://www.graz.at/cms/beitrag/10030280/7752042/Im_Notfall_Bereitschaftsdienst.html Skatīts 2020.gada 6.janvārī.

organizēšana, kad ģimenes locekļiem ir iespēja visiem kopīgi veidot sarunu un vienoties. Ģimenes sociālie darbinieki strādā var teikt tradicionālā gadījuma vadīšanas pieejā un starpdisciplinārā komandā, kā arī sadarbojas ar jauniešu un vecāku atbalsta centriem, dažādām valsts un pašvaldības institūcijām. Ar klientu saistīto dokumentāciju Gracas pilsētas sociālie darbinieki veic vienotā datu bāzē. Vārētu to saukt par “vienotu klienta lietu”, kurā ir pieejama aktuālā izvērtēšanas un procesa informācija par ģimeni. Līdzīga prakse ir Zviedrijā. Plašākas datu bāzes sociālie darbinieki vairs neizmanto. Sociālie darbinieki pielieto vienotu izvērtēšanas metodiku, kuras rezultāti tiek fiksēti datu bāzēs. Citas sociālo darbinieku metodes sociālajam darbiniekam nav jāatspoguļo papīra formāta klienta lietā. Lai arī atspoguļojamā informācija datu bāzē, “virtuālajā klienta lietā” ir diezgan apjomīga joprojām, īpaši izvērtēšanas sadaļā, tomēr pēc reformas, Gracas sociālajiem darbiniekiem būtiski tika samazināta birokrātiskās informācijas fiksēšana.